

Tre möjliga berättelser

Litteraturen om nykterhetsrörelsens i Norden historia är omfattande, men, dessvärre, i grav obalans. Forskarna har ensidigt riktat uppmärksamhet på rörelsens uppkomst och glansperiod. Warpenius' och Suttons undersökning, som fokuserar vad som hänt nykterhetsrörelsen efter det att den förlorat sin framskjutna plats på den samhällspolitiska arenan, måste därför betraktas som unik. Som väl är, är deras forskning inte bara unik till sitt objekt, utan därtill, genom sitt nordiskt komparativa grepp, informativ och intressant. Den visar hur nykterhetsrörelsen under de senaste decennierna omorienterat sig på mycket olikartat sätt i Norge (internationellt orienterad think tank), Sverige (grupper för solidariskt inriktad social ingenjörskonst) och Finland (moralfilosofiskt inriktad livsstilsrörelse). Komparationen reser frågan om det bakom de anslående olikheterna ändå finns en gemensam logik för nykterhetsrörelsens tillbakagång.

Jag tror att man kan berätta åtminstone tre olika berättelser om den norska, svenska och finska nykterhetsrörelsens (uppgång och) fall, berättelser som således är giltiga för alla tre länder. Jag tror att man kan förstå slutet, eller i alla fall nykterhetsrörelsens tillbakagång (respektive omorientering), om man kan för-

stå de olika *börjorna*. I det följande skall jag redogöra för dessa olika berättelser, som inte står i ett motsatsförhållande till varandra.

Den *kortaste berättelsen* omfattar perioden ca 1910 – ca 1990 och beskriver nykterhetsrörelsens storhetstid, då den var en av huvudkonstruktörerna och upprätthållarna av det system, som hade monopolet i fokus och som såsom abstrakt målsättning hade ett alkoholfritt samhälle. Detta system upplöstes i en allt mera fragmenterad alkoholpolitik samt en privatisering av alkoholhanteringen. I Warpenius' och Suttons text kan man läsa in en lineär tolkning av händelseförloppet där termer som modernisering och normalisering används på ett sätt som är ägnat att ge läsarna en känsla av att utvecklingen var predestinerad, en oundviklig process från ett system som blivit omodernt till ett system med normal alkoholhantering (s. 57-58; en läsning som också Gabriel Romanus vid seminariet uttryckte att man kunde göra).

Den andra berättelsen är *historien om den politiska kulturen* i Norden sådan den utformades av folkrörelser och masspartier från ca 1880 till ca 1980. Under denna period fanns en gemensam alkoholpolitisk diskussion i de nordiska länderna och följaktligen snarlika lösningar på alkoholfrågan. Genom att visa

att de alkoholpolitiska lösningarna under de senaste decennierna skiljt sig från varandra, kan Warpenius och Sutton dra den slutsatsen att det inte längre finns en gemensam nordisk agenda på alkoholpolitikens område.

Jag tror att slutsatsen är för kategorisk. Vad som konstituerar en gemensam agenda och vad som konstituerar separata kods-system är en ytterst komplicerad fråga, som vi i dagens forskningsläge vet för lite om. (T.ex. ”centrala lösningar” betyder i Norge lokala lösningar inom ett gemensamt, överenskommet norm-system, medan en central lösning i Finland under denna period entydigt betytt en lösning som följer ett lagstadgat, i detalj utformat schema. Variationerna är många.) Den politiska kulturen under denna viktiga period skiljde sig på många väsentliga punkter ifrån varandra. Men ändå tror jag att det bakom olikheterna också funnits betydande likheter, likheter som i den nya situationen inte så lätt låter sig suddas ut, även om den politiska kulturen inte längre har samma legitimitet i masspartier och folkrörelser som tidigare. Trots att den politiska kulturen förändrats i alla de nordiska länderna, tror jag att det fortfarande finns en gemensam offentlighet där man enkelt kan översätta erfarenheter från det ena nordiska språket till det andra.

Den sista berättelsen, som har sin startpunkt i 1600-talet, är den kontroversiellaste, för man kan berätta den så att den har sitt slut på 1960-, 1970- och 1980-talen, eller så att den i själva verket inte sett sitt slut än. Denna berättelse om moderniseringen är den centrala när det gäller att förklara olikheter i den politiska kulturen i olika europeiska historiska regioner. I Nordens fall blir det en berättelse om hur det ursprungliga, autentiska, antropologiska materialet, den lutherska enhetskulturen, förvandlades till nationalstaternas moderna, normala, rationella politiska kultur – och internaliseringen av kontrollmekanismerna, skulle foucaultianerna tillägga. Denna berättelse om kontroll låter sig natur-

ligtvis inte berättas på ett par rader. Jag vill i detta sammanhang dock peka på ett centralt särdrag för nordisk lutherdom. Lutherdomen i Norden tematiserar att vi (människor) är lika varandra, medan den i Tyskland tematiserar att vi är olika, ty vi tyr oss till olika subkulturer (kyrkor). Stat och kyrka är i Norden en och samma kropp. Statens och kyrkans moral och påbud har stått för samma sak på ett sätt som i inget annat europeiskt land. Andra länder konstruerade ett avtalsförhållande mellan stat och kyrka. Så inte i Norden.

Detta system som byggdes upp på 1600-talet började rämna på 1960-talet, inte i första hand tack vare de marxistiska revolterna. Viktigare i detta sammanhang var de antiauktoritära revolter som bestod i att man plötsligt, med hull och hår, började bejaka *mat, sex, pengar, masskulturens lättsinniga estetik och alkohol*. Utan samvetsqual. Upplösningen av det centralt kodifierade moralkodexet utlöste en rad av euforiska tillstånd. Ölfestivalerna (typ Konstens natt i Helsingfors, vars essens var att man fick stå på gatan med ett ölglas i handen) är goda sinnebilder för denna frigörelseprocess.

Jag vill här försöka antyda djupet i denna allmänna emancipation med exempel från penningens värld. Casinoekonomins eufori var naturligtvis extrem. Men också de medborgare som inte tog steget in i detta casinoland har fått en ny, gladare inställning till pengar. För att visa att denna penningglädje är en ny företeelse, kan man t.ex. peka på sparbankernas förvandlade etos. Från sin begynnelse i början av 1800-talet fram till de första åren av 1970-talet var sparbankerna stränga, filantropiska organisationer. Men över en natt förvandlades deras direktörer från relativt modest avlönade tjänstemän till glada spekulanter, jämförbara med vilken annan egoistisk finansman som helst. Vi kan också tänka på det finska Folkupplysnings-sällskapet, som på 1870-talet var den största och viktigaste organisationen i Finland, och

som sin första och främsta uppgift hade att stävja medborgarnas penninglystnad. Det har runnit mycket vatten under broarna sedan dess. I Sverige har man kommit så långt att penningens eufori numera paras med ett nytt slag av medborgerlig plikt. Till de medborgerliga dygderna hör att vara en god placerare. På så sätt kan man tolka de nya bestämmelserna om pensionsfonderna.

Frågan är om denna berättelse, som tog sin början på 1600-talet, faktiskt sett sitt slut i och med de emancipatoriska revolterna på 1960-, 1970- och 1980-talet. Själv är jag övertygad om att detta inte behöver vara fallet. Den lutherska enhetskulturens kontrollsystem var rigidt och småsint: det goda livet är ett liv i konformitet. Men detta tema har ock-

så en annan sida. Denna konformitetsfigur förvandlades under modernisationsprocessen till en för Norden unik universalitetsprincip. Själv vill jag tro att emancipation kan kombineras med upprätthållandet av en offensiv, stark universalitetsprincip. Vad som krävs är att emancipationen inte får gå utöver andra. Privatskola är OK, så länge de allmänna är bättre. Privat läkarvård är OK, så länge den allmänna är bättre. Börsspekulation är tolerabelt i det fall att man inte samtidigt skapar ett chanslöst proletariat. Friare alkoholhantering är OK så länge den inte skapar flere och större problem.

Enligt denna variant av den tredje berättelsen finns det många intressanta optioner för nykterhetsrörelsen i Norden.